

Sananen Sankilasta

Sankila on Pirkkalassa nykyisin(2011) varsin keskeinen puheenaihe. Ottamatta nyt kantaa siihen, mitä Sankilan suhteen pitäisi tehdä tai jättää tekemättä, tarkastelen tässä tekstissä Sankilan vaihteita lähinnä kulttuurihistorian näkökulmasta.

Varhaisimmat asiakirjatiedot, joiden perusteella voi tehdä päätelmiä Pirkkalasta ja pirkkalalaisista löytyvät peräpohjolan ja Lapin historiasta. Vuonna 1328 pidettyjen Telgen maapäivien pöytäkirjojen perusteella luotettavat tutkijat ovat esittäneet, että silloin ja jo paljon aikaisemmin lappalaisten kanssa asioineet erätalonpojat olivat pirkkalaisia (pirkkarlar).ⁱ Eräiden voutien ja hallintomiesten päiväkirjoissa todetaan, että nämä pirkkalaiset olivat lähtöisin Hämeestä Pirkkalan pitäjältä. Näin siis jo 1300-luvun alkupuolella. Monet tutkijat, (lähtien Henrik Gapriel Porthanista 1785) ovat tutkimuksillaan osoittaneet, että Pirkkalan kylä on ollut vahvasti asuttuna kivikaudesta lähtien. Erityisen vahvaa asutus on ollut rautakaudella (n.500 eaa – 1050 jaa)ⁱⁱ. Todennäköistä on, että itse Pirkkalankylä on alkanut muodostua 800 jaa aikoihin. On vaikea keksiä mitään syytä etteikö myös lähiseudun hajanainen asutus olisi muodostunut jo silloin tai pian sen ajankohdan jälkeen. Siihen ryhmään on ilman muuta luettava myös Sankila. Talon läheisyydestä on tehty kivikauteen ja rautakauteen johtavia asuinpaikka- ja irtolöytöjä. Huomionarvoista on, että koko nykyiseen Pirkkalaan kuuluva rantavyöhyke Aniasta Tampereen rajalle on ollut joko pysyvän tai satunnaisen asutuksen käytössä jo kivikaudella.

Rautakauden aikaisen asutuksen syntyminen ei ole missään tapauksessa voinut olla nopeaa lyhyen ajan sisällä tapahtunutta. Muutamankin talon käsittävä asutusrypäs on voinut syntyä kymmenien vuosien tai parin kolmen sukupolven aikana. Luonnollista kehitystä on varmasti ollut, että jonkin talon lapset ovat aikuistuessaan rakentaneet lähelle kotitaloaan ja näin on vähitellen muodostunut pieni kylä.ⁱⁱⁱ

Professori Seppo Suvanto on tutkinut Ruotsin valtionarkistossa mm. Ylä Satakunnan asutusta ja yhteiskunnan hallintorakenteita 1300-luvulta lähtien. Silloin on ollut olemassa Ylä Satakunnan kihlakunta, Pirkkalan kärjäkunta, Pirkkalan hallintopitäjä ja Sankilan kylä. Verotuksen hoitamista varten pitäjä oli jaettu neljänneskuntiin. Pirkkalan neljänneskuntaan kuuluivat mm.kylät Haikka, Naistenmatka, Sankila, Vihtamo, Kataisto, Tanila, Sikoinen, Pirkkala, Toppari ja Sorkkala. Veronkannon takia osa kylistä muodostui yhdestä yksinäistalosta ja mahdollisesti sen yhteydessä olevista muutamista aputiloista. Näin esim. Sankila ja sen aputilat Salis ja Pussi. Sankilan alkuperäinen nimi on lienee ollut Turri. 1540-luvulta lähtien talon isäntinä oli kolme peräkkäistä Turri-nimistä miestä.^{iv}

Talojen nimistä ja varallisuudesta.

Ei voida varmuudella sanoa mikä Sankilan alueen taloista on vanhin. Onko se ollut Sankila, Kataisto vai Vihtamo. Kataistosta on käytetty myös nimiä, Katajisto ja Koitoniemi. Vanhan kirkon ja kaupungin välisen rajan väliltä tunnetaan useita pieniä kyliä ja yksinäistaloja jo 1400-luvun asiakirjoissa. On luonnollista ajatella, että veroa maksaneet tai käräjillä esiintyneet talot ja kylät

ovat olleet olemassa jo pitkät ajat aikaisemmin. Laamanninkäräjillä 1466 oli lautamiehenä Ollilan isäntä Olaff Kuningas. Sikoisten kylässä pidettiin tutkintakäräjät 1405. Kylässä oli 1540 7 taloa. Vuonna 1476 ilmoitettiin laamanninkäräjillä, että muuan Daniel Olavinpoika oli ostanut puolet Vihtamon tilasta Olavi Kyöstiltä. Kataiston ja Vihtamon naapurissa oli siis viimeistään 1300-luvulla Sankilan kylä. Kylään kuului kolme taloa, Sankila, Salis ja Pussi. Ruotsin puoleisessa Lapin Kalix-joen varressa on kylä nimeltä Sangis. Tutkijat uskovat sen nimen tulevan Pirkkalan Sankilasta. Voidaan olettaa, että nimi on siirtynyt siinä vaiheessa kun hämäläiset seurasivat lappalaisia pohjan perukoille. Tämä on todennäköisesti tapahtunut jo 1300-luvun alkupuolella^v. Sankila olisi siis jo silloin ollut olemassa. Ensimmäinen suomalainen virallinen merkintä on vuoden 1540 maakirjassa. Silloin Sankilan kylään kuuluivat nuo jo mainitut Sankila, Salis ja Pussi. Naapureina olivat Kataiston kylä ja Vihtamon yksinäistila.

Seuraavan kerran luotettavia asiakirjatietoja löytyy vuoden 1571 hopeaveroluettelosta. Silloin valtakunnan tyhjyyttään kumisevaa rahakirstua täytettiin ylimääräisellä veronkannolla. Se oli nimeltään hopeavero. Hopeaa omistavia kansalaisia oli kuitenkin niin vähän, että vero kannettiin kaikesta omaisuudesta. Nykyisen Pirkkalan alueella olleista neljästäkymmenestä kahdesta verotalosta Sankila oli pienimmästä päästä. Siinä missä Antti Sanki joutui maksamaan veroa 44 markan omaisuudesta, yli 100 markan omaisuudesta verotettiin yhteensä 27:ää taloa. Taloja oli siis kaikkiaan 42 ja keskimääräinen verotettava omaisuus oli 104 markkaa^{vi}.

Isännistä ja nuorista naisista

Ensimmäinen isäntä Sankilassa oli virallisen tiedon mukaan Yrjö (Georg) Turri. Tämä selviää 1540-luvun maakirjasta. Tämä selittää myös nykyisinkin tunnetun paikannimen Turri. Sankila, Salis ja Pussi olivat 1500-luvulta lähtien ilmeisesti koko ajan saman suvun omistuksessa. Sankilassa oli isäntänä kolme peräkkäistä Turri-nimistä 1540-luvulta lähtien. Saliksen talossa taas oli 1557 – 1583 isäntänä Erkki Sangi. Pussi liitettiin Salikseen 1611 ja Salis Sankilaan 1657.

Sankila oli 1600-luvulla muutaman vuoden autiona ts. ei pystynyt maksamaan verojaan. Sellaiset tilat kruunu otti hallintaansa ja ne sai ostaa omakseen kuka tahansa sukuun kuulumaton joka maksoi verorästit pois. Niin kävi Sankilankin kohdalla. Vuonna 1650 alempaan säätyluokkaan kuuluva kapteeni Frans von Pfaler lunasti tilan omakseen. Tila oli suvun omistuksessa aina vuoteen 1791. Viimeinen aatelisomistaja oli Karl Otto Srey vuosina 1800 – 1815. Pfalerin suvun edustajat omistivat myös Haikan rusthollin vuosina 1697 – 1788 ja Valkilan kartanon vuosina 1688 – 1722. Pirkkalan kirkkohera Samuel Bohm osti Sankilan vuonna 1815. Samuel ja Agatha omistivat Sankilan 1815 – 1880. Kirkkoherra, myöhemmin lääninrovasti, rakennutti Sankilaan uuden päärakennuksen 1820. Rakennus tehtiin pappilan piirustusten mukaan, joka puolestaan oli kuuluisan arkkitehdin Engelin johtaman, 1811 perustetun, intendenttikonttorin suunnittelema (Konttorin tehtävänä oli julkisten rakennusten mm. kirkkojen ja pappiloiden rakennusten suunnittelu ja piirtäminen). Sankilan päärakennus kuuluu ehdottomasti Pirkkalan kulttuurihistorian merkittävimpiin kohteisiin. Vanhan pappilan purkaminen 1964 pelkästään taloudellisiin ja mukavuusasioihin vedoten olisi nykyisen muinaismuistolain vastainen teko. Suomessa on lukuisia vanhoja rakennuksia jotka on suunnitellut em. indententtikonttori.

Laitoksen johtajana Engel singneerasi valmistuneet piirustukset nimikirjoituksellaan riippumatta siitä oliko hän osallistunut suunnitteluun vai ei.

Kirkkoherra Samuel Bohmin kuoltua 1831 Sankila jäi hänen vaimolleen Agathalle aina vuoteen 1880 saakka. Siitä huolimatta, että tuomiokapituli oli nimittänyt Bohmin virkaansa vastoin seurakunnan jäsenten vaaleissa antamaa tahtoa, kirkkoherra toimi monissa asioissa seurakunnan hyväksi ja ihmiset olivat hänen toimintaansa erittäin tyytyväisiä. 37 vuotiaana virkaansa nimitettynä hän sai aikaan hyviä tuloksia kansanopetuksen, köyhäinhoidon ja lukutaidon kehittämisessä sekä seurakuntalaisten kristinopin tuntemuksessa. Hän myös herätti henkiin kymmeniä vuosia nukkuneen Nokian kivikirkon rakentamisen.

Kulttuurisuhteita

Bohm oli myös aktiivinen luomaan suhteita seurakunnan säätyläisiin ja sivistyneistöön. Siinä suhteessa hyvänä apuna olivat monet Turun akatemiassa opiskelevat nuoret. Heistä voidaan luetella mm. Wilhelmiina Bohm, Augusta Lundal Tampereelta, Fredrika Tenkström Pietarsaaresta, J L Runeberg, Z Topelius ja Elias Lönrot. Turun Akatemian lääketieteen professori Adolf Törngren omisti siihen aikaan kuuluisan Laukon kartanon Vesilahdella. Laukosta oli vain muutaman kilometrin matka Pirkkalan rajalle. Oli luonnollista, että Pirkkalan kirkkoherra Bohm ja Laukon professori kuuluivat samaan seurapiiriin. Yhtä luonnollista oli, että nuoret toivat seuraelämään oman vilkkaan ja toimivan lisänsä. Törngren pestasi Lönrotin kotiopettajaksi Laukkoon jossa häntä kohdeltiin kuin perheenjäsentä. Nuoret viettivät Laukossa kesäisin pitkiä aikoja jolloin heidän ystävyytensä vain vahvistui. Jossakin vaiheessa kartanon rouva Eva Törngren ryhtyi puhemieheksi Eliaksen ja Augusta Lundalin välille. Augusta oli jo siinä vaiheessa nousemassa tunnetuksi runoilijaksi Suomessa. Hän osoitti kiinnostusta ajateltua naimakauppaa kohtaan mutta Elias oli selvästi pidättyvämpi. Kerrotaan Eliaksen sanoneen jollekin kaverilleen, että Augusta ei ole hänen mielestään riittävän kaunis. Toisaalta Eliaksesta sanottiin joskus, että hän on Karjalan korpia kiertävä kirveellä veistetyin näköinen köyhän torpparin poika Sammatista. Augusta oli jo siihen aikaan huomattava henkilö Suomessa, mm. naisasialiikkeen kehittäjiä yhdessä Fredrika Runebergin kanssa^{vii}.

Elokuun 24 päivän aamupäivällä 1841 kolme nuorta miestä työnsivät veneen vesille Laukon Jaakkaan venerannassa. Miehet olivat Elias Lönrot, Frans von Becker ja talon poika Adolf Törngren. Heillä oli tarkoitus tehdä tutustumisretki silloin vielä vapaana virtaavaa Kyröskoskea katsomaan. Veneen keulaan oli pystyyn sidottu tuuhea nuori koivu. Koivu toimi myötätuulessa hyvänä purjeena kun veneen keula käännettiin kohti Pirkkalaa. Päivä oli helteisen lämmin ja miehet päättivät uida välillä. Kaivannon salmessa he ohjasivat veneensä Luodon saaren rantaan ja pulahtivat vilvoittavaan veteen. Sitten matka jatkui Pyhäjärvellä kohti Sankilan rusthollia. Talon rantaan he saapuivat kohta puolen päivän jälkeen.

Sankilan valtiattarena oli siihen mennessä ollut jo kymmenen vuotta ruustinna Agatha Bohm. Hänen seuranaan asui pitkät ajat ystävä ja sukulainen Turun hovioikeuden tuomarin leski von Knorring. Usein heidän vieranaan oli pitkiäkin aikoja aatelistoon kuuluvia sukulaisia. Heillä oli

ystävyyssuhteita mm. suureen Liliuksen sukuun. Sankilan rustholliä voidaankin pitää seutukunnalla sen aikaisen ylhäisön suosittuna kokoontumispaikkana. Siellä harrastettiin kulttuuri- ja taidetoimintaa eri muodoissa. Viikkoa aikaisemmin Sankilan väki oli ollut vierailulla Laukossa professori Törngrenin täyttäessä 69 vuotta. Silloin Laukon väki oli kutsuttu Tampereen seudun vallasväen kutsuille Sankilaan ja teatteritilaisuuteen Raholan kartanoon. Nyt Laukon edustus jäi näiden yliopistossa opiskelevien nuorten tiedemiesten varaan.

Ruustinna oli sopinut Raholan kartanon isäntäväen kanssa, että sinä tiistaina esitetään Raholassa näytöskappale jota koko Sankilan seurue saapuu katsomaan. Sankilasta oli kätevää siirtyä järven yli muutamalla veneellä. Teatteriin lähtöä valmistellessaan väki sai kuulla Eliaksen rauhallisen ilmoituksen. –Minä olen elämässäni nähnyt niin paljon kaikenlaisia näytelmiä, että minä jään nyt pois. Niin myös kävi ja Elias souteli järven yli Nokian puolelle. Hän yöpyi Nokian kartanossa, joka silloin oli Laukon Törngrenin omistuksessa. Seuraavan aamupäivän Elias vietti kävelemällä Nokian virran maisemissa ja ihailien Pyhäjärven kauniita näkymiä. Siellä kävellessään Elias huomasi olevansa tavattoman väsynyt. Hän tiesi sen johtuvan edellisten öiden valvomisesta. Kun Sankilassa yöpyneet retkikaverit palasivat iltapäivällä kolmen aikoihin, ei heidän kuntonsa ollut ainakaan parempi. Kaikkein huonoin tilanne oli Beckerillä. Naama punaisena ja silmät vettä vuotavina hän oli todella sairas. Eliaksen kirjoittaman asiallisen kuvauksen rivien välistä voi päätellä, että kyseessä oli tavallista ankarampi grapula. Ehkä teatterireissulla oli vietetty reippaat juomingit. Lisäksi A. Törngren oli täysin ruokahaluton pari päivää. Sankilasta ryhmään oli liittynyt ylioppilas Reinholm, joten vaikka Becker ei seuraavanakaan aamuna pystynyt jatkamaan matkaa, säilyi vaeltajien joukko saman suuruisena.

Liikkeelle lähdettyään ryhmä pysähtyi seuraavan kerran Haapaniemen talossa, joka sekin oli Törngrenin omistuksessa. Hevoskyydillä, soutu ja kävellen ryhmä lopulta pääsi Kyrönkosken partaalle. Valkoisena vaahtoava villi koski teki heihin voimakkaan vaikutuksen. Kosken rannoilla he totesivat olevan puolen tusinaa pientä myllyä joilta ei ainakaan käyttövoimaa puuttunut. Aikansa katseltuaan ryhmä lähti paluumatkalle kohti Sankilaa ja Laukkoa^{viii}.

Kun sääty-yhteiskunta alkoi Suomessa 1800- luvun lopulla vähitellen muokkautua kansanvallan suuntaan, myös Sankilan elämä alkoi mukautua muutokseen. Sankila oli satoja vuosia ollut aateliston omistuksessa ja osittain myös asumatalona. Omistajina olleet aatelliset suvut eivät kuuluneet ylimpään aatelliluokkaan. Rovasti Bohm ja aatelistaustainen ruustinna Agatha olivat eräänlainen välivaihe talon omistajina. Bohm osti Sankilan 1815, rakennutti uuden päärakennuksen 1820-luvun alussa jossa asui kuolemaansa lokakuun loppuun 1831 saakka. Ruustinna Agatha hoiti taloa vuoteen 1880 saakka. Hänen voimiensa ehdyttyä talon osti Tottijärveltä tullut talonpoika Johan Herman Andersson (Antinpoika) vuonna 1882. Patronyyminimien käytön jäätyä pois käytännöstä sukunimikäytäntö muuttui niin, että sukunimenä käytettiin talon nimeä. Sukunimilain tultua voimaan 1921 talon väen sukunimiksi tuli automattisesti monta vuosisataa käytössä ollut talon nimi Sankila.

Pirkkalan kunnalliselämän ja seurakuntaelämän kehittämistä on pohdittu monissa Sankilassa ja pappilassa pidetyissä kokouksissa. Merkittävintä toimintaa oli oman seurakunnan ja siitä

seuraavan oman kunnan perustamiseen johtaneet kokoukset Sankilassa ja pappilassa. Koska kirkko ja pappila olivat eri puolilla järveä oli seurakuntaan liittyvä toiminta hankalaa. Ihmiset halusivat kirkon myös Pyhäjärven eteläpuolelle ja saman tien oman seurakunnan. Hankkeen suunnittelu aloitettiin alkuvuodesta 1917 ja samalla aloitettiin kaavailut oman kirkon rakentamisesta. Heinäkuun 22 päivänä pidettiin Sankilassa suuri väenkokous. Kokous päätti, että tuomiokapitulilta haetaan seurakunnan jakamista niin, että järven eteläpuolelle, eli Hämeen puolelle perustetaan oma seurakunta. Silloisen lain mukaan uusi kunta maallista hallintoa varten tuli muodostaa seurakunnan rajojen mukaan. Näin Sankilassa pidetty kansalaiskokous päätti Pirkkalan seurakunnan ja Pirkkalan kunnan perustamisesta. Tuomiokapituli hyväksyi päätöksen ja valtioneuvosto antoi sille, eräiden välivaiheiden jälkeen, lopullisen vahvistuksen 23.2.1921^{ix}.

Hermannin jälkeen Sankilan isäntänä oli hänen poikansa Lauri vuodesta 1918 vuoteen 1935. Laurilta tilan ostivat Hämeenkyröstä tulleet Martti ja Hilikka Sasi. Siinä vaiheessa tilan kokonaispinta-ala oli 495 hehtaaria mistä oli peltoa n. 150 hehtaaria. Keskiajalta lähtien Sankila oli kasvanut kooltaan moninkertaisesti. Arkistolähteistä olisi mahdollista selvittää tilan pinta-alan vaihtelut eri aikakausina. Myydessään talon Lauri oli 46- vuotias. Hän oli syntynyt 16.7.1889 ja kuoli 66-vuotiaana 29.8.1955. Hänen vaimonsa Elli oli syntynyt 15.9.1991 ja kuoli 75-vuotiaana 20.4.1966.

Kivikautisen ja rautakautisen asuttamisen jälkeen Sankilassa on eletty vakiintunutta talonpooikaiselämää noin 800 vuotta. Meidän tämän päivän ihmisten ja yhteiskunnan olisi hyvä muistaa tämä ja turvata Sankilalle sen merkittävää kulttuurihistoriaa kunnioittava tulevaisuus.

Pirkkalassa 22.6. 2011

Olavi Horsma-aho

¹ Juhani Saarenheimo: Vanhan Pirkkalan historia, 1974

¹ Juhani Saarenheimo: Vanhan Pirkkalan historia, 1974

¹ H G Porthan: Pirkkalaisista, 1786 - 1789

¹ Jalmari Jaakkola: Pirkkalaisliikkeen synty, 1924

¹ Seppo Suvanto: Ylä Satakunnan historia, 1974

¹ Olavi Horsma-aho: Historiaa hiidentieltä, 2008

¹ Suomen Historiallinen seura: Pirkkalan hopeaveroluettelo

¹ Yleistä tietoa

¹ Raija Majamaa toim. Elias Lönnrot :Valitut teokset 5. 1993

¹ Juhani Husa, Jouko Hillukka, Mauri Moilanen, Leena Pennanen, Paavo Raivio, Mauno Rissanen:Pirkkalan seurakunnan vaiheita 80 vuoden ajalta

